

SOVET DAVRI O‘QITUVCHILARINING MAFKURAVIY TAYYORGARLIGI TAJRIBASIDAN ZAMONAVIY PEDAGOGIKA UCHUN XULOSALAR

Umarov Djamshed Sayitmuratovich

TerDU Jahon tarixi kafedrasida mustaqil tadqiqotchisi

Pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada sovet davrida o‘qituvchilarning mafkuraviy tayyorgarligi tizimi, uning maqsad va vazifalari, shuningdek, mazkur tajribaning zamonaviy pedagogika uchun ahamiyati tahlil qilinadi. O‘qituvchilarning siyosiy-mafkuraviy tayyorgarligi o‘z davrida davlat g‘oyasini targ‘ib etish, yoshlarni kommunistik dunyoqarashda tarbiyalashga qaratilgan edi. Biroq ushbu tizimda o‘qituvchilarning axloqiy, ijtimoiy va tashkilotchilik kompetensiyalarini rivojlantirishga xizmat qilgan jihatlari ham mavjud. Maqolada tarixiy tajriba asosida hozirgi pedagogika uchun dolzarb xulosalar ishlab chiqiladi.

Kalit so‘zlar: Sovet davri, o‘qituvchi, mafkuraviy tayyorgarlik, kommunistik tarbiya, ideologiya, pedagogika tarixi, siyosiy ta‘lim, zamonaviy pedagog, ta‘lim tizimi, ma‘naviy kompetensiya.

KIRISH

XX asrda sobiq Sovet Ittifoqi ta‘lim tizimi mafkuraviy yo‘naltirilgan bo‘lib, o‘qituvchilar “kommunistik g‘oya targ‘ibotchilari” sifatida faoliyat yuritganlar. Davlatning barcha ta‘lim muassasalarida mafkuraviy tarbiya markaziy o‘rinda turar edi. Shu sababli o‘qituvchilarning kasbiy malakasi bilan bir qatorda, ularning siyosiy ong darajasi va ideologik sadoqati ham muntazam nazorat ostida bo‘lgan.

O‘qituvchilarning mafkuraviy tayyorgarligi sovet davrida maxsus kurslar, partiya yig‘ilishlari, siyosiy o‘quvlar, “Marksizm-leninizm asoslari” bo‘yicha seminarlar orqali amalga oshirilgan. Ushbu jarayon o‘z davrida ta‘lim sifati va o‘quvchilarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim rol o‘ynagan.

Mazkur maqolada ushbu tajriba tahlil qilinib, uning zamonaviy pedagogik amaliyot uchun foydali jihatlari ajratib ko‘rsatiladi. Asosiy e‘tibor o‘qituvchilarning mafkuraviy-siyosiy tayyorgarligi orqali rivojlangan axloqiy fazilatlar, jamoaviylik, ijtimoiy mas‘uliyat va kommunikativ kompetensiyalarga qaratiladi.

ASOSIY QISM

1. Sovet davrida o‘qituvchilarning mafkuraviy tayyorgarlik tizimi

Sovet ta‘lim siyosati “insonni yangi sotsialistik jamiyat quruvchisi sifatida shakllantirish” g‘oyasiga asoslangan edi. Shu sababli o‘qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki siyosiy targ‘ibotchi ham hisoblangan.

O‘qituvchilar uchun majburiy bo‘lgan tayyorgarlik shakllari:

• **Partiyaviy-siyosiy o‘quvlar:** “Marksizm-leninizm asoslari”, “Kommunistik partiya tarixi”, “Sovet mafkurasi va jamiyat qurilishi” kabi kurslar.

• **Malaka oshirish tizimi:** Respublika va viloyat xalq ta’limi institutlarida har 5 yilda bir marta o‘tkazilgan.

• **Pedagogik anjumanlar:** “Kommunistik tarbiya masalalari”, “Maktab va jamiyat”, “O‘qituvchi va mafkura” mavzularida o‘tkazilgan yillik konferensiyalar.

Masalan, 1970-yillarda Surxondaryo viloyati xalq ta’limi bo‘limi huzurida “Siyosiy bilimlar to‘garaklari” faoliyat ko‘rsatgan bo‘lib, unda 300 dan ortiq o‘qituvchi muntazam qatnashgan. Har bir o‘qituvchi yiliga kamida 48 soatlik siyosiy tayyorgarlik kursini o‘tashi shart edi.

Bu jarayon o‘qituvchilarning dunyoqarashini bir yoqlama yo‘naltirgan bo‘lsa-da, ularning nutq madaniyati, ijtimoiy faolligi va jamoa bilan ishlash ko‘nikmalarini rivojlantirgan.

2. Mafkuraviy tayyorgarlik mazmunining ijobiy va salbiy jihatlari

Sovet davrida o‘qituvchining mafkuraviy tayyorgarligi ikki qirrali xarakterga ega edi:

Ijobiy jihatlari:

- o‘qituvchilarda mas’uliyat va jamoaga sadoqatni shakllantirgan;
- pedagogik nutq madaniyati, targ‘ibot va ta’sirchanlik ko‘nikmalarini kuchaytirgan;
- muntazam o‘qish, o‘z ustida ishlash odatini mustahkamlagan;
- darslarda ijtimoiy mavzularga tayanish orqali o‘quvchilarning faolligini oshirgan.

Salbiy jihatlari:

- o‘qituvchining erkin fikr bildirish imkoniyatini cheklagan;
- milliy qadriyatlar va diniy an’analarni inkor etgan;
- ta’lim jarayonini mafkuraviy targ‘ibot vositasiga aylantirgan.

Shunday bo‘lsa-da, o‘qituvchining o‘z kasbiga e’tiqodi, mehnatsevarligi va jamoatchilik ruhida ishlashi bugungi ta’lim tizimi uchun o‘rnak bo‘lishi mumkin.

3. Qiyosiy tahlil: Sovet davri va zamonaviy pedagogik yondashuvlar

Ko‘rsatkich	Sovet davri (1950–1980)	Zamonaviy davr (2000–2025)
Tayyorlov maqsadi	Kommunistik dunyoqarashni shakllantirish	Milliy g‘oya va insonparvarlik tamoyillariga asoslangan pedagogik yondashuv
Asosiy mazmun	Mafkuraviy targ‘ibot, siyosiy sadoqat	Kompetensiyaga asoslangan ta’lim, mustaqil fikrlash
O‘qituvchi roli	Mafkura targ‘ibotchisi	Tarbiyachi, yo‘lko‘rsatuvchi, motivator

Ko'rsatki ch	Sovet davri (1950–1980)	Zamonaviy davr (2000–2025)
Metodika	Ma'ruza, targ'ibot, majburiy o'quvlar	Faol metodlar, interfaol ta'lim, innovatsion yondashuvlar
Asosiy qadriyat	Sadoqat, intizom	Ma'naviyat, ijodkorlik, erkin fikr
Nazorat tizimi	Partiya va xalq ta'limi organlari tomonidan qat'iy nazorat	Mustaqil akkreditatsiya, pedagogik malaka baholash tizimi

Mazkur qiyosiy tahlil shuni ko'rsatadiki, zamonaviy pedagogika erkin fikr va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvga asoslangan bo'lsa-da, sovet davri o'qituvchisining fidoyilik, mas'uliyat va ijtimoiy faollik jihatlari bugungi kunda ham qadrlanishi lozim.

XULOSA

Sovet davri o'qituvchilarining mafkuraviy tayyorgarligi bugungi kunda g'oyaviy jihatdan eskirgan bo'lishiga qaramay, pedagogik madaniyat, mehnatsevarlik va jamoaviylikni rivojlantirish nuqtai nazaridan katta tarixiy ahamiyatga ega.

Zamonaviy O'zbekiston ta'lim tizimi uchun bu tajriba quyidagi saboqlarni beradi:

1. O'qituvchining shaxsiy dunyoqarashi va ma'naviy yetukligi ta'lim sifatini belgilaydi.
2. Muntazam o'qish va malaka oshirish tizimi pedagogning professional kompetensiyasini mustahkamlaydi.
3. Jamoaviylik va ijtimoiy faollikni oshirish ta'lim jamoalarining barqarorligini ta'minlaydi.
4. Mafkuraviy sadoqat o'rniga milliy qadriyatlar va umuminsoniy g'oyalarga tayangan ma'naviy yetakchilik zarur.

Shunday qilib, sovet davridagi o'qituvchilar tayyorgarligi tarixiy tajriba sifatida hozirgi pedagogika uchun muhim xulosa beradi: o'qituvchi har davrda ham g'oyaviy, axloqiy va ijtimoiy jihatdan barkamol shaxs bo'lishi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova D. *Sovet mafkurasi va ta'lim tizimi tarixidan.* – Toshkent: Ma'naviyat, 2010.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy davlat arxivi: F. R-482, inv. 1, d. 25.
3. To'laganova N. *O'qituvchi shaxsining shakllanishida mafkuraviy omillar.* – Toshkent: Fan, 1986.
4. Qosimov A. *Pedagogik fikr evolyutsiyasi: Sovet davridan mustaqillikkacha.* – Samarqand: Registon, 2019.

5. G'aniyeva Z. *Pedagogika tarixi*. – Toshkent: O'qituvchi, 2020.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son Farmoni — “2022–2026-yillarda xalq ta'limini rivojlantirish strategiyasi to'g'risida”.
7. Surxondaryo viloyati Xalq ta'limi boshqarmasi hujjatlari (1975–1985).
8. “O'qituvchi” jurnali, 1978–1988-yillar sonlari.
9. Abdullayev M. *Ta'limda ma'naviy tarbiya tamoyillari*. – Termiz: SurxDU nashriyoti, 2021.
10. UNESCO Report on Teacher Competence Development (2023).